

Lesbeschrijving *Doel*

- ❖ De leerlingen weten van de invloed van de volksverhuizingen op het vertrek van de Romeinen uit onze streken;
- ❖ De leerlingen kunnen aangeven wanneer de Romeinen uit onze streken zijn vertrokken;
- ❖ De leerlingen kunnen de gebieden waar de Friezen, de Saksen en de Franken woonden op de kaart aangeven;
- ❖ De leerlingen weten wie Clovis was en kunnen de betekenis van zijn doop voor de verbreiding van het christendom in onze streken aangeven.

Aantal lessen 5

Lesonderdelen *Vertelling*

1. De strijd tegen de Hunnen
2. Koning Clovis

Leestekst

Koning Clovis laat zich dopen

Leerlingenboek

De ondergang van het Romeinse rijk

De Volksverhuizing

Na de Volksverhuizing

Verwerking**Repetitie****Vertelling 1** DE STRIJD TEGEN DE HUNNEN

Het is in het jaar 406. De vijanden van toen zijn de bondgenoten van nu geworden. De woeste Franken, die plunderend door de lage landen trokken, wonen nu in Toxandrië (Brabant). Ze moeten de grens beschermen tegen nieuwe horden barbaren, die het rijk willen binnendringen. Maar dan raakt het hele Romeinse rijk in rep en roer....

Oeri zit voor zijn hut. Zorgvuldig poetst hij zijn nieuwe ijzeren zwaard. Eigenlijk is Oeri geen Frank. Hij is een Bataaf. Heel lang geleden, toen de Romeinen wegtrokken uit de lage landen, is de familie van Oeri ook weggegaan. Toen ze naar het zuiden trokken, ontmoetten ze een rondtrekkende groep Franken. Daar hebben ze zich bij aangesloten. Oeri heeft dat zelf natuurlijk niet meegemaakt. Zijn vader heeft het hem verteld.

Plotseling wordt Oeri's aandacht getrokken door iets vreemds. Gewapende Franken drijven een groepje magere, vermoeide mensen voor zich uit het dorp in. Ze wankelen op hun benen. Wie zouden dat nu toch zijn? Oeri hoeft niet lang te wachten.

's Avonds zitten alle dorpingen rondom het grote vuur op het dorpsplein. De vlammen zetten de hutten en gezichten in een rode gloed. Oeri ziet hoe één van de gevangenen, een jonge, vermagerde man naar voren schuift. Met zachte stem neemt

4. De Grote Volksverhuizing

hij het woord: 'Wij zijn vluchtelingen.' Hij wijst op de anderen. 'We komen vanuit het zuiden. Daar leefden we in vrede in onze dorpen. We verbouwden onze akkers, dreven handel en hadden een rustig leven. Plotseling...', de ogen van de jonge man lichten op in het vuur, 'kwamen ze opzetten. Woest, snel op hun kleine paarden. We konden niets doen. Velen lagen getroffen door hun pijlen op de grond. 'Wij', weer wijst de jonge man op de anderen, 'konden ternauwernood weggomen. Overal was vuur. Toen we durfden te vluchten, kwamen we in de dagen die volgden overal hetzelfde tegen. Uitgemoorde en verbrande dorpen,...' Oeri hoort de man verder vertellen over de verschrikkingen die de gevangenen hebben meegemaakt.

Als de jonge man is uitgepraat, kijken de Franken ernstig. Moeten zij hier nog blijven en een grens verdedigen die niet meer bestaat? Wat moeten we doen? Druk praten de dorpsoudsten met elkaar. Oeri houdt zich op de achtergrond. Hij luistert. 'Laten we vertrekken', roept de één. 'Nee, dit is de grond van mijn voorouders. Hier hoor ik thuis!', is het antwoord van de andere Frank. Gespannen volgt Oeri het gesprek. Over en weer wordt er gesproken. De beslissing valt. Ze zullen naar Gallië trekken waar vruchtbare gronden zijn en welvarende dorpen en steden....

Het is al weer enkele tientallen jaren geleden, dat de Franken verhuisd zijn naar het noorden van Gallië. Ze hebben kleine rijkjes gesticht. Koningen regeren erover. Natuurlijk voeren ze vaak oorlog met elkaar.

Op een zekere dag krijgt het dorp waar Oeri woont bezoek van enkele Romeinen. Oeri kijkt zijn ogen uit! Wat zien die Romeinen er prachtig uit! Rode mantels dragen ze, met daaronder een mooie tuniek. Ze dragen ronde helmen met een stevige neusbeschermer. Om hun benen glimmende beenkappen. Sommigen hebben een lange hasta (werpspeer) in hun hand. Kruislings over hun maliënkolder hangt een groot slagzwaard. De aanvoerder roept de mannen uit het dorp bij elkaar.

Iedereen haast zich naar het dorpsplein. In een grote boog staan de mannen rond de Romeinen. Oeri staat naast de andere dorpsoudsten. Met de helm in zijn hand kijkt de aanvoerder de kring rond. Dan neemt hij het woord: 'Mannen! Onze grote aanvoerder Aëtius roept alle Franken op om met hem te strijden tegen de woeste Hunnen! Het grote gevaar uit het oosten. Zijn wij, Romeinen en Franken geen vrienden? Zijn wij geen bondgenoten? Kom en vecht mee.'

Oeri stapt uit de kring. 'Vertel ons meer over de Hunnen.' 'Zij zijn afschuwelijk', antwoordt de aanvoerder. 'Ze zijn geduchte strijders. Bliksemsnel bewegen ze zich op hun ruige paarden voort. Ze zijn gewapend met manshoge bogen. Vanaf hun paarden schieten ze de pijlen af. Als een lawine komt zo'n pijlenregen over je heen. Ze hebben werplasso's en sleuren hun gevangen tegenstanders achter zich aan. Andere afdelingen hebben helmen en dragen lange lansen en zware strijdbijlen. De meesten zijn klein, ze hebben donker haar en spleetogen.' Onwillekeurig denkt Oeri terug aan jaren geleden, in het oude dorp. Het verhaal van de gevangenen... 'Hun gezichten zijn vol littekens. Ze kennen geen genade, geen medelijden.' Een huivering trekt door Oeri heen. Hij kijkt de andere dorpsoudsten aan. Als één man knikken ze: We gaan mee!

Het is het jaar 451. De Catalaunische velden. In het legerkamp heerst grote drukte. Terwijl Oeri zijn helm vastgespt, ziet hij legerafdelingen voorbijmarcheren. Zij gaan hun plaatsen innemen op het slagveld. Oeri is gespannen. Vandaag gaat het immers gebeuren! Generaal Aëtius heeft gezegd, dat hier de woeste scharen Hunnen tegengehouden en verslagen moeten worden.

Hun leger is groot, denkt Oeri. Romeinen, Goten, Franken, samen zullen ze de macht van koning Attila moeten breken. Maar zal dat lukken? Koning Attila is wreed en listig en zijn mannen zijn felle vechters. Daar heeft Oeri al veel verhalen over ge-

hoord! Maar misschien zullen de goden hen gunstig gezind zijn. Nee, Oeri kent nog niet de ware God, Die alles bestuurt....

Aëtius vuurt zijn soldaten aan. De pluim op zijn helm is boven alles uit te zien. Vaandels wapperen, geschreeuw klinkt op.

Oeri omklemt zijn werpspeer en tuurt in de verte, waar het stof omhoog wolkt. Zijn hart bonst, want dáár zijn ze, de Hunnen! Gezeten op hun kleine paarden stuiven ze naderbij, zwenken vlak voor de Romeinse linies af en schieten onder ijselijk geschreeuw hun pijlen af. Maar het antwoord volgt dadelijk. Een regen van werpsperen treft de Hunnen, terwijl de Romeinen dekking zoeken achter hun schilden. Als de Hunnen terug galopperen, stormt de Romeinse ruitery naar voren.

Even later ontstaat een kluwen van vechtende en schreeuwende ruiters. Dan krijgt ook het voetvolk bevel om voorwaarts te gaan. Oeri stormt met zijn legerafdeling mee naar voren, De kluwen in. Een onafgebroken geschreeuw, hinnikende paarden, gekletter van ijzer op ijzer, grote stofwolken.

Het wonder gebeurt: de Hunnen trekken terug! Hoornsignalen roepen de Romeinse soldaten en de bondgenoten terug, als ze hun vijanden willen achtervolgen.

Doodmoe leunt Oeri op zijn zwaard. De vijand is verslagen en hij leeft nog. Wat een wonder! Plotseling verlangt Oeri erg naar huis. Hij wil terug naar zijn dorp, naar zijn familie. Misschien zal het nu ook vrede worden....

Bron

Oorspronkelijk.

Gespreksvragen

1. Attila wordt wel de 'gesel Gods' genoemd. Wat zal dat betekenen?

- *God liet het toe dat Attila de volken in het Westen strafte. Het snel gegroeide rijk van Attila is na zijn onverwachte sterven ineens gezonken. De Germanen kwamen in opstand en de Hunnen vluchtten terug naar het Oosten. Het Romeinse Rijk is hierna ook opgehouden te bestaan.*

Vertelling 2

KONING CLOVIS

Koning Clovis was de koning van de Franken. De Franken waren een barbaarse en heidense volksstam. Deze koning Clovis liet zich dopen en ging over tot het christendom. Veel van zijn onderdanen volgden hem hierin. Waarom werd Clovis een christen? Was Clovis wel een christen?

'Wat heb jij daar? Schitterend! Waar heb je die vandaan Gunchramm?' De breedgeschouderde strijder zegt niets. Hij kijkt zwijgend zijn makkers aan. In zijn linkerhand draagt hij losjes zijn zware strijdbijl. Onder zijn rechterarm heeft hij een prachtige vaas geklemd. Enkele honden springen blaffend rond. Ondertussen komen nog meer Franken aangelopen. In hun handen dragen ze waardevolle spullen mee. Achter hen stijgt de rook van de brandende huizen en het houten kerkje omhoog. Je hoort de vlammen loeien en knetteren. Buiten het dorp staan enkele platte karren met hogen houten wielen. Ervoor staan ossen ingespannen. 'Kom mannen, hier is verder niets meer te halen. Op naar de volgende nederzetting!' Een rauwe lach klinkt. De mannen leggen hun buit op de platte karren. Onder leiding van hun aanvoerder Clovis trekken ze verder.

Na een lange rooftocht komt het Frankische leger in de stad Tournai terug. Opgewonden leggen de mannen de geroofde buit op de grond en de houten tafels neer. De buit wordt door een paar Franken verdeeld. Schitterende wapens, prachtige sieraden, kleding, paarden, ijzeren gereedschappen, alles wordt in een paar grote ho-

4. De Grote Volksverhuizing

pen verdeeld. Op één van de tafels staat middenin de prachtige vaas van Gunchramm. Wie welk deel van de buit krijgt...dat zal het lot beslissen.

Het lot valt. Teleurgesteld kijkt koning Clovis naar zijn aandeel. De felbegeerde vaas zit er niet bij. Clovis kijkt zijn dappere strijders aan. Stoere, sterke mannen, die vol ontzag naar hun aanvoerder terugkijken. 'Mannen, die vaas' en zijn vinger wijst naar de prachtige vaas op de tafel, 'zou ik toch graag van jullie als gunst willen hebben.' De meeste hovelingen knikken instemmend. Clovis stapt naar voren om de vaas óók aan zijn bezit toe te voegen. Met grote passen snijdt Gunchramm zijn koning de pas af. Aan zijn leren gordel bungelt zijn bijl. Met een rauwe stem spreekt hij zijn aanvoerder aan: 'Het blijft zoals het lot heeft beslist! En niets meer!' Direct grijpt de grote Frank zijn bijl en met een krachtige zwaai slaat hij de vaas aan stukken. Verbijs-terd kijkt iedereen toe.

Aan het Frankische hof in Soissons zitten koning Clovis en zijn vrouw Clothilde bij elkaar. De blik van de vrouw is vol zorg. In haar arm heeft ze, zorgvuldig ingepakt, een kleine baby. Een zoon! Het kleine jongetje heeft een hoogrode kleur. Met een strakke blik kijkt vader Clovis naar zijn zoon. Van zijn zoon kijkt hij naar zijn vrouw. 'Kan er eigenlijk wel iets anders met hem gebeuren dan met zijn broer?' Zijn stem klinkt verwijtend. Clothilde houdt haar adem in... O, hun eerste kind, met zijn doopkieren aan was het gestorven. 'Hij is gedoopt in de naam van jouw Christus!' gaat hij verder, 'Hij moet dus zeker wel sterven!' Nee, dat, dat....! Vreselijk, Clothilde kan dáár niet aan denken.

Gelukkig, het jongetje blijft gespaard en wordt weer beter. In het hart van Clovis is een stille stem, die zegt dat er niet is te spotten met de godsdienst van Clothilde.

In de burchtzaal klinkt geroep. 'De Alemannen komen, de Alemannen komen!' Direct staat Clovis op. Hij grijpt zijn grote zwaard dat naast hem ligt. De boodschappers vertellen even later dat vanuit het oosten de Alemannen het Frankische Rijk binnentrekken. Het is een sterk en machtig volk! Direct neemt Clovis zijn maatregelen en het dappere Frankische leger komt op de been. Voorop gaat de dappere koning! Verpletteren zal hij ze! Zijn mannen volgen hem vol vertrouwen. De offers aan de goden zijn door de Franken gebracht. Hun goden zullen zeker helpen!

In de stille burchtzaal zit Clothilde alleen. In haar gedachten volgt ze haar man. Stil kijkt ze uit het venster. Alleen de zachte geluidjes van haar zoontje zijn te horen. Ze bidt...

'Voorwaarts Franken!' Met dreunende stem vuurt Clovis zijn mannen aan. Pijlen snorren de vijand tegemoet. De legers dreunen met woest geweld op elkaar. Geschreeuw, geroep! Speren flitsen door de lucht. Zwaarden kletteren tegen elkaar! Vreselijk wordt het gevecht. Talloze mannen vallen op de grond. Het leger komt in grote nood! 'Vlucht mannen!' Van verschillende kanten wijken Franken naar achteren. Schilden worden rennend weggegooid. Overwinningskreten van de Alemannen klinken. Clovis ziet en hoort het. In zijn hart groeit de angst. Hij siddert! Zal het Frankenland ten onder gaan? Zal zijn macht verpletterd worden? Waar zijn de goden? Zijn goden!

Steeds meer dringt de vijand op. Steeds wilder wordt hun geroep. Wie zal helpen? Hebben de goden van de Franken dan geen macht? Rondom de dappere koning wijken zijn dappere strijders! O, misschien kan de God van Clothilde helpen? 'Help mij Jezus Christus!' roept Clovis omhoog. 'Ik ben verlaten door mijn goden. Help mij en als ik win, zal ik in U geloven!' Hij grijpt zijn zwaard en valt woest op de dichtstbij zijnde Alemannen aan! Nieuwe moed en hoop stroomt door zijn hart. 'Volg mij!'

Opeens.... De overwinningskreten van de Alemannen verstommen. Hun koning is gevallen. Dood dragen zijn mannen hem weg uit het strijdgewoel. Ze wijken naar ach-

teren. Franken dringen op en met leeuwenmoed gaat Clovis voorop. De Alemannen slaan op de vlucht. Clovis is de overwinnaar.

Enkele maanden later zit Clothilde alleen in de stille burchtzaal. Ze staart uit het raam naar buiten. Alleen de tevreden geluidjes van haar zoontje zijn te horen. In gedachten ziet ze haar man nog het grote doopvont ingaan. Hij heeft zijn woord gehouden. Hij heeft zich laten dopen. Nog hoort Clothilde de stem van de bisschop door de kerk van Rheims schallen: 'Buig, trotse Sycamber, buig uw nek. Aanbid wat u eerst verbrand hebt en verbrandt wat u eerst aanbad!' Clothilde begrijpt de woorden van de bisschop. Haar man, hij verwoestte kerken, hij verbrandde beelden, maar nu, nu moet het kruis aanbeden worden. Wat zal hij nu gaan doen? Hij en zijn duizenden dappere strijders die samen met hem gedoopt werden? Zal hij een christelijk leven gaan leiden? Clothilde zucht... Ze bidt...

Op de grote open plaats staan de dappere Franken in lange rijen naast elkaar. Hun halfronde helmen schitteren in het zonlicht. Allen staan fier rechtop. De ronde en rechthoekige schilden, met de prachtige tekeningen, staan rechtop tegen hun benen. Ervoor liggen hun wapens. Gunchramm ziet hoe de koning langzaam alle mannen langs loopt en keurend zijn blik over de wapens laat gaan. Als hij bij hem komt bukt Clovis eensklaps en pakt de zware strijdbijl van Gunchramm. 'Wat is dit voor een wapen?' Smalend klinkt de stem van de machtige aanvoerder. Gunchramm ziet de verachtelijke blik in de ogen van Clovis. 'Niets waard', schimpt de koning en tegelijkertijd gooit hij de bijl op de grond voor de voeten van Gunchramm. Gunchramm bukt zich om zijn bijl op te rapen. Hij gaat door de knieën en steekt zijn hand uit om de bijl te pakken. Boven hem trekt Clovis zijn zwaard en slaat met volle kracht op het hoofd van de bukkende Frank. Hij valt neer op de grond en sterft aan de vreselijke slag. Honend klinkt Clovis' stem: 'Nu ligt hij daar. Net zo stukgeslagen, als toen die vaas!'

Bron

Oorspronkelijk.

Gespreksvragen:

1. Was Clovis' leven een christelijk leven?

- *Jakobus 4:1-3. 'Vanwaar komen krijgen en vechterijen onder u? Komen zij niet hiervan, namelijk uit uw wellusten, die in uw leden strijd voeren? Gij begeert, en hebt niet; gij benijdt en ijvert naar dingen, en kunt ze niet verkrijgen; gij vecht en voert krijg, doch gij hebt niet, omdat gij niet bidt. Gij bidt, en gij ontvangt niet, omdat gij kwalijk bidt, opdat gij het in uw wellusten doorbrengen zoudt'.*
- *Johannes 4:23. 'Maar de ure komt en is nu, wanneer de ware aanbidders den Vader aanbidden zullen in geest en waarheid; want de Vader zoekt ook dezulken die Hem alzo aanbidden'.*
- *Jakobus 5:1-3. 'Welaan nu, gij rijken, weent en huilt over uw ellendigheden, die over u komen. Uw rijkdom is verrot, en uw klederen zijn van de motten gegeten worden; uw goud en uw zilver is verroest, en hun roest zal u zijn tot een getuigenis, en zal uw vlees als een vuur verteren; gij hebt schatten vergaderd in de laatste dagen.' Enz.*

1. Is jouw leven, alles wat je doet, denkt, speelt, leert, voor de HEERE? Ben je in heel je leven een christen, van Christus?

- *Kolossenzen 3:17. 'En al wat gij doet met woorden of met werken, doet het alles in den Naam van den Heere Jezus, dankende God en den Vader door Hem'.*

4. De Grote Volksverhuizing

- *1 Korinthe 10:31. 'Hetzij dan dat gijlieden eet, hetzij dat gij drinkt, hetzij dat gij iets anders doet, doet het al ter ere Gods'.*
- *Romeinen 14:23b. 'En al wat uit het geloof niet is, dat is zonde'.*

Leestekst KONING CLOVIS LAAT ZICH DOPEN

Koning Clovis kan tevreden zijn. Nog maar enkele jaren is hij koning en zijn koninkrijk wordt steeds groter. Zijn koninkrijk, ja, en dus ook zijn macht! Daar gaat het Clovis om. Voor niets en niemand deinst hij terug om zijn macht te vergroten. Zelfs niet voor een moord. Zo heeft Clovis alle Frankische vorsten in Gallië laten vermoorden. Dat het allemaal familieleden van hem zijn, vindt hij niet erg. Alle Franken moeten zijn onderdanen worden.

Nu is het tijd om de andere volken te onderwerpen. Romeinen en Germanen, wie het ook zijn, allemaal zullen ze moeten buigen voor zijn macht. Clovis wil heel Gallië veroveren.

De grond dreunt onder de voeten van duizenden Frankische krijgers. Onder ijzeren helmen zijn grimmige gezichten te zien. Zwaarden en bijlen blinken. Voorop gaat Clovis. De koning is vastbesloten. Een Germaanse stam, de Alamannen, hebben het gewaagd zijn rijk binnen te vallen. Hij zal ze een lesje leren! Clovis vertrouwt op zijn leger en op de goden, die hem tot nu toe gunstig gezind zijn geweest.

Bij het plaatsje Zulpich ontmoeten de legers elkaar. Pijlen en speren snorren, zwaarden flitsen en krijgsgeschreeuw vervult de lucht. Van alle kanten dringen de Alamannen op. Er is geen houden aan! Clovis vecht als een razende, terwijl hij zijn mannen ziet wijken. Zal dit het einde worden van zijn macht?

Dan, in zijn wanhoop, moet Clovis aan zijn vrouw denken. Clothilde is geen heiden, zoals hij. Zij dient de God van de christenen. Clovis heeft nooit iets van die God willen weten, maar nu. En terwijl de Alamannen opdringen, schreeuwt hij het uit: 'Ik wil christen worden! Ik zal me laten dopen, als U me de overwinning geeft!'

Clovis zwaait opnieuw met zijn strijdbijl. Hij stormt vooruit en zijn krijgers volgen hem. Daar kunnen de Alamannen niet tegen op. Ze moeten zich terugtrekken. Even later slaan ze op de vlucht, achtervolgd door Clovis en zijn mannen.

In de kerk van Reims hangt een diepe stilte. De legeraanvoerders van Clovis reken hun halzen. Ze willen niets missen van het schouwspel. De koning komt binnen in een eenvoudig wit doopkleed. Bisschop Remigius wacht hem op. Voor hem staat een groot waterbad. Koning Clovis stapt in dat bad. Hoor wat de bisschop zegt: 'Buig nu zachtmoedig het hoofd, aanbid wat gij verbrand en verbrand wat gij aanbeden hebt.' De ruwe aanvoerders luisteren maar half naar deze plechtige woorden.

Ze zien hoe hun koning gedoopt wordt. Straks zullen ze zijn voorbeeld volgen. Waarom ook niet? De koning eist het en dan zal het wel goed zijn. Buiten wachten nog duizenden soldaten om daar gedoopt te worden. Wat begrijpen deze heidenen van het grote wonder, dat alleen het bloed van de Heere Jezus reinigt van alle zonden? En wat begrijpt Clovis er zelf van?

Koning Clovis kan tevreden zijn. Het is verstandig geweest om christen te worden. Hij beschermt nu de kerk. In ruil daarvoor steunt de kerk hem, als hij zijn macht wil uitbreiden. Och, dat hij ooit gedoopt is, daar denkt Clovis niet vaak aan. Er is eigenlijk niets veranderd in zijn leven. Listig en wreed is hij gebleven, deze beschermer van de christelijke kerk.

En toch... koning Clovis is een middel in Gods hand. In zijn rijk mogen kerken gebouwd worden. Gods Woord mag verkondigd worden door Evangeliepredikers. Ook in de lage landen bij de zee.

Bron

Leerlingenboek *Er is Geschied*, deel 1.

Achtergrond- informatie **DE ONDERGANG VAN HET ROMEINSE RIJK**

Over de tot de verbeelding sprekende val van het Romeinse rijk is veel geschreven. Tal van mogelijke oorzaken voor die val zijn vanuit verschillende invalshoeken beschreven. Bij de beoordeling hiervan moet altijd het volgende in het oog worden gehouden: de val van het West-Romeinse rijk strekt zich uit over een periode van meer dan twee eeuwen en kan alleen verklaard worden uit een complex van oorzaken. Hieronder wordt een poging gedaan de belangrijkste ontwikkelingen in kaart te brengen.

1. Enkele oorzaken van de val van het West-Romeinse rijk

- a. In de derde eeuw werden de provincies zelfstandiger en namen zelfs initiatieven. De keizers Trajanus en Hadrianus waren van Spaanse afkomst en de keizers van de Severische dynastie waren Afrikanen. In 212 gaf keizer Caracalla aan alle bewoners van het rijk het burgerrecht. Uit dit alles blijkt een toename van middelpuntvlindende krachten. Een voorbeeld: waarom zou een leger, gerecrueteerd uit boeren en Europese barbaren, zoals dat in de derde eeuw in toenemende mate het geval was, zich verbonden voelen met Aziatische en Afrikaanse stedelingen, die ver van de gevaarlijke frontgebieden een heel ander leven leidden?
- b. Het zwaartepunt van het rijk verschoof naar het oosten. Dit kwam concreet tot uitdrukking in de stichting van Constantinopel, het nieuwe Rome. Het westen verloor ook zijn kapitaal aan het oosten, waar immers de luxe goederen vandaan kwamen. De steden in het oosten bloeiden op, die in het westen kwijnen weg. De handel tussen de provincies raakte in verval. Dit proces werd versneld door de oorlogen tussen rivaliserende kroonpretendenten en de daaropvolgende invallen van de barbaren (zie c.). Het gevolg was dat de koopkracht van de stedelingen terugliep. De geldstroom droogde op en de aanvoer van producten over de handelsroutes stakte. De aristocratische elites in de steden raakten met het teloorgaan van de oude Grieks-Romeinse godsdienst hun prestige kwijt. Het christendom en de oosterse mysterie-godsdiensten veroverden het platteland. De keizers, te beginnen met Diocletianus, omgaven zich met oosterse (Perzische) pracht en praal. Ze besteedden veel aandacht aan de opbouw van hun legers, die immers nodig waren om de zwaar bedreigde grenzen te verdedigen. Vooral hierdoor waren de keizers aangewezen op het platteland.
Door de voortgaande verpaupering van de steden vluchtten velen namelijk naar het platteland en zochten hun toevlucht op de domeinen van de grootgrondbezitters. De belastingen, nodig om het leger te bekostigen, drukten nu op het platteland. Ook voor de voedselvoorziening was het leger op het platteland aangewezen. Hierdoor raakten de verarmde stedelingen steeds meer in de greep van de grootgrondbezitters en werden in een aantal gevallen hun sla-

4. De Grote Volksverhuizing

ven (coloni). Regelmatig terugkerende opstanden waren het gevolg. Dit verklaart waarom velen de barbaren als bevrijders verwelkomden.

- c. Hierboven is al gerefereerd aan de invallen van de barbaren in de derde eeuw. In 276 vond een grote inval plaats van de Alamannen, de Franken en andere Germaanse volken. Zij richtten grote verwoestingen aan in Gallië, Spanje en Noord-Italië. Deze inval sloeg wonden die niet meer genazen, hoewel de zogenaamde soldatenkeizers er aan het eind van de derde eeuw min of meer in slaagden de orde te herstellen. Het was de eerste stoot, die in de vijfde eeuw (de eigenlijke tijd van de volksverhuizingen) gevolgd zou worden door een massale stormloop.

2. De lage landen in de derde en vierde eeuw

In het midden van de derde eeuw, toen de macht van Rome begon te verzwakken als gevolg van paleisrevoluties en burgeroorlogen, werden veel Rijnforten verlaten. Hiervan maakten Germaanse stammen gebruik, door op enkele plaatsen de Rijn over te steken. De bewoners van de landgoederen vluchtten en talrijke villa's werden verwoest, met name in het huidige België.

De nog achtergebleven Romeinse legerafdelingen trokken toen ijlings naar het zuiden, om niet afgesneden te worden.

Hun Germaanse bondgenoten hier te lande, zoals de Bataven en de Kaninefaten, zijn waarschijnlijk met hen meegetrokken.

Langzamerhand werden delen van de Rijndelta bovendien onbewoonbaar, omdat de zeespiegel steeg en de rivieren breder werden.

Onder keizer Diocletianus (284 - 305) werd het rijksgezag weer enigszins hersteld. Of echter ook de Rijn grens aan de benedenloop in volle omvang hersteld werd, is niet bekend.

Constantius Chlorus en zijn zoon Constantijn de Grote hebben verbitterde gevechten tegen de Germanen geleverd. Toch bleek toen al dat Germaanse stammen, zoals de Franken, zich onder eigen bestuur in de lage landen gevestigd hadden.

Soms hadden ze daarvoor trouwens toestemming van de Romeinen gekregen. In dat geval hadden ze tot taak de grenzen tegen de overige barbaren te verdedigen.

Julianus de Afvallige heeft, voordat hij in 361 keizer werd, oorlogen in de lage landen gevoerd en forten langs de Rijn en de Maas hersteld.

Daarna hebben de bewoners weinig meer van de Romeinse macht bemerkt.

DE VOLKSVERHUIZING

1. Algemeen

De tijd van de volksverhuizingen tot aan het jaartal, waarop men officieel het West-Romeinse rijk laat ophouden te bestaan, beslaat een periode van een eeuw. Het feit dat de Goten, Franken en Alamannen tijdens de zwakte van het Romeinse rijk in de derde eeuw plundertochten tot diep in het rijk maakten, is een voorspel op latere, grootscheepse verhuizingen geweest. Deze begonnen omstreeks 375, toen de Goten in Dacië (ten noorden van de Donau), werden aangevallen door de Hunnen.

Het is uiteraard, met het oog op de gecompliceerde stof, ondoenlijk in deze handleiding een nauwkeurig verslag van de volksverhuizingen te geven. We zullen ons dan ook beperken tot de gebeurtenissen die van belang zijn voor deze les.

2. Ostrogoten en Visigoten

In 375 werden de Ostrogoten en de Visigoten, die zich na een lange zwerftocht vanuit Scandinavië in Zuid-Rusland gevestigd hadden, aangevallen door de Hunnen (zie bij 4. De Hunnen).

Hier kunnen we volstaan met de opmerking, dat de Ostrogoten niet bestand waren tegen de snelheid en de trefzekerheid van de Hunnen. Ze sloegen in paniek op de vlucht en sleepten de Visigoten mee. De laatsten vroegen in 376 aan de Romeinen toestemming om zich binnen de grenzen van het Romeinse rijk te mogen vestigen. Nadat keizer Valens die toestemming had gegeven, vestigden de Visigoten zich in Thracië, als foederati. Dat wil zeggen dat ze een verbond sloten en beloofden te zorgen voor de grensverdediging, maar dat ze bleven functioneren als stam, met eigen leiders. Nadat onder hen een hongersnood uitbrak, kwamen ze in opstand en versloegen een Romeins leger onder keizer Valens bij Adrianopel (378). De keizer zelf hoorde ook bij de gesneuvelden. Theodosius (de Grote), ijlings tot keizer uitgeroepen, zag kans de rust te doen terugkeren.

3. De plundering van Rome (410)

Na Theodosius' dood (395) kwamen de Visigoten opnieuw in beweging. Onder leiding van hun koning Alarik wendden ze zich naar het westen. Daar, in het West-Romeinse rijk, was inmiddels een barbaar tot de hoogste rangen opgeklommen: de Vandaal Stilicho. In 402 zag Stilicho kans de opmars van de Goten te stuiten met een leger dat eveneens grotendeels uit barbaren bestond. Hij kon hen echter niet onschadelijk maken. Hij was zelfs verplicht Alarik tot generaal in het Romeinse leger te benoemen. Kwalijk was, dat Stilicho de grenstroepen terugriep en zodoende de grensverdediging verwaarloosde, juist in een tijd dat de Hunnen zich in westelijke richting begonnen te verplaatsen. Stilicho werd door zijn vijanden van hoogverraad beschuldigd en ter dood gebracht.

Nu zag Alarik zijn kans schoon. Geen gevaar duchtend van de kant van de zwakke keizer, trok hij op naar Rome, sloot de korentoevoer af en dwong de stad tot overgave (410). Drie dagen lang werd Rome geplunderd, een gebeurtenis die ontsteltenis teweegbracht bij alle Romeinen in het hele rijk, maar vooral bij de leidende klassen. Hierin werden ook degenen gevonden die het christendom verantwoordelijk stelden voor de rampen die Rome troffen. Enkele jaren later publiceerde Augustinus de eerste drie delen van *De Civitate Dei*, om genoemd verwijt te ontzenuwen. Hij deed dat voornamelijk door aan te tonen, dat ook vroeger vele rampen het Romeinse rijk hadden getroffen. Ook benadrukte hij dat Alarik de christelijke kerken met rust had gelaten en zelfs geaccepteerd had, dat ze gebruikt werden als toevluchtsoorden.

"Dat alles gebeurde uit naam van Christus, dat alles was het gevolg van het aanbrenken van de nieuwe tijd van het christendom".

Inderdaad blijken de verwoestingen in Rome nogal meegevallen te zijn. De meeste schade schijnt aangericht te zijn door de slaven, die zich bij de troepen van Alarik hadden aangesloten. Maar de naam van de Goten bleef gehaat bij de Romeinen.

De monnik Salvianus, die zich 'priester van Marseille' noemde, schreef echter omstreeks 440 in zijn *De gubernatione Dei* (Over het Godsbestuur): "De grootste vijanden van de Romeinen waren zichzelf en niet de vijanden van buiten, want ofschoon de barbaren hen reeds gebroken hadden, waren zij in nog grotere mate zelf verantwoordelijk voor hun vernietiging."

Wat kon de barbaren trouwens verweten worden? Zij kenden immers het christendom niet! Een verklaring voor het succes van de barbaarse invallen lag volgens Salvianus in de sociale structuur van het Romeinse rijk. "De armen worden uitgeschied.

4. De Grote Volksverhuizing

Overall jammeren weduwen en worden de wezen vertrappt. Zo erg is het, dat sommigen van hen (...) hun toevlucht zoeken bij de vijanden. (...) Zij kunnen de barbaarse onmenselijkheid van de Romeinen niet meer verdragen".

4. Nieuwe invallen in 406

In de Germaanse wereld hadden zich grote wijzigingen voltrokken. Van al de stammen die Tacitus noemt, was er bijna geen enkele overgebleven. In hun plaats traden nu Franken, Alamannen, Vandalen, Beieren en Saksen op de voorgrond. Vrijwel zeker is dat deze stammen zijn ontstaan door samensmelting van een aantal kleinere stammen. Uit een aantal leiders of Heerktinge wierp zich dan vaak één sterke man op als aanvoerder (vgl. Alarik en Clovis).

Op 31 december 406 doorbraken grote scharen Vandalen, Bourgondiërs en Alamannen de Rijn grens bij Mainz en verspreidden zich plunderend en rovend over Gallië.

Na verloop van tijd kozen de verschillende stammen hun eigen woonplaatsen. De Bourgondiërs gingen aanvankelijk op de linker Rijn oever wonen (bij Worms), maar werden door de Hunnen, op Romeins verzoek, verdreven (436). De Romeinen gaven hen daarna nieuwe woonplaatsen, in het huidige Bourgogne.

De Alamannen verbreedden zich over de huidige Elzas. De Franse naam voor Duitsland, Allemagne, is aan hen ontleend.

De Visigoten, die zich in 412 in het zuiden van Gallië gevestigd hadden, trokken aan het eind van de vijfde eeuw naar Spanje (Catalonië komt waarschijnlijk van Gotalandia). De Vandalen hielden zich eerst een tijdlang op in Zuid-Spanje (Andalusië is naar hen genoemd). In 429 besloten ze over te steken naar Noord-Afrika, onder leiding van hun koning Geiserik. De miljoenenbevolking, die hier gewoond moet hebben, was niet tegen de invallers bestand, hoewel het hele volk uit niet meer dan zo'n 80.000 zielen bestond. Tijdens de belegering van de bisschopsstad Hippo stierf Augustinus (430). Vanuit Noord-Afrika bleven de Vandalen zeeroof bedrijven en plunderden zodoende in 455 Rome. Hun naam is daardoor een synoniem geworden voor vernielzucht.

Na 406 bleef het Romeinse rijk in theorie voortbestaan. De barbaarse aanvoerders vochten het oppergezag van de keizer niet aan, maar gedroegen zich in de praktijk als zelfstandige heersers. De Romeinse legers hadden zich nog niet volledig teruggetrokken uit Gallië en Spanje, maar de macht van de keizers Honorius (395-423) en Valentinianus III (423-455) bleef in het gunstigste geval beperkt tot Italië.

Ambitieuze generaals, zoals Aëtius, hadden eigenlijk veel meer te vertellen. Zij probeerden de Germaanse stammen tegen elkaar uit te spelen en maakten daarbij ook gebruik van de Hunnen (vgl. de Bourgondiërs hierboven).

Dat was echter een gevaarlijke politiek, zoals hierna zal blijken.

5. De Hunnen

De Hunnen waren één van de Aziatische steppenvolken, die als nomaden rondzwierden in de laagvlakten van Rusland en Siberië, nu eens vreedzaam, dan weer aanvallen uitvoerend op de omringende, niet-nomadische volkeren. Om dit soort nomaden tegen te houden is de Grote Chinese Muur gebouwd.

In 375 trokken de Hunnen de vlakte van Zuid-Rusland binnen en vielen de daar wonende Goten aan (zie onder 1. Ostrogoten en Visigoten).

Het is nooit duidelijk geworden waarom de Hunnen zo'n panische angst veroorzaakten en waarom geen enkel Germaans volk tegen hen bestand was. Hun aantal moet zeker niet overschat worden: variërend tussen 5000 en enkele tienduizenden strijdbare mannen (dus zeker geen honderdduizenden!). Ter vergelijking: het volk van de

Visigoten telde, toen het zich binnen de Romeinse grenzen vestigde, zo'n 40000 zielen.

Militair gezien hadden de Hunnen wel bepaalde voordelen. Ze waren uitstekende ruiters, waardoor ze zich snel konden verplaatsen. Ook hanteerden ze, te paard gezeten, met dodelijke trefzekerheid hun pijl en boog.

Deze militaire superioriteit boezemde ook de Romeinen angst in, wat leidde tot het schetsen van karikaturen.

Zo schreef de kroniekschrijver Ammianus Marcellinus over de Hunnen: "Hun wreedheid gaat elke voorstelling te boven. Zij klieven met een stuk ijzer diepe wonden in de wangen van de pasgeborenen, in een poging elke vorm van haargroei eruit te snijden. Zo blijven ze hun hele leven baardloos en onooglijk. Ze hebben een gedrongen gestalte, krachtige ledematen, een stevige nek en afschrikwekkende, vierkante schouders, waardoor ze doen denken aan dieren op twee poten (...). De Hunnen koken noch kruiden hun voedsel. Ze leven van wilde wortels of van het rauwe vlees van het eerste het beste dier, dat ze te pakken krijgen. Dit vlees verwarmen ze door het tussen hun billen en de rug van hun paard te leggen. Een dak boven hun hoofd hebben ze niet: huizen en graftomben ontbreken. Een tent of aan elkaar geregen bundels rattevelen dienen hun ter beschutting. (...) Een eenmaal aangetrokken, verschoten tuniek wordt aangehouden totdat deze van ouderdom uit elkaar valt. (...) De Hunnen lijken wel vergroeid met hun paarden. Zelfs om te eten en te drinken stappen ze niet af en ze slapen en dromen in alle rust, voorovergebogen over de magere hals van hun rijdieren."

Zoals gezegd, dit kan niet anders dan een karikatuur zijn, ingegeven door angst en haat. Maar er waren ook andere geluiden. Eudoxius, een bekende Gallische arts, zocht in 448 zijn toevlucht bij de Hunnen. Hij en andere Romeinen bleven bij de Hunnen wonen en sommigen namen een vrouw uit hun midden.

Zij gaven hoog op van de sociale organisatie bij de Hunnen en achtten deze beter dan die van de Romeinen.

Omstreeks het jaar 400 hadden de Hunnen, na hun treffen met de Ostrogoten, zich in de Hongaarse laagvlakte gevestigd.

De Romeinse diplomatie verwachtte dat de Hunnen de gevaarlijke Germanen zouden kunnen beteugelen en gaf hun meer dan eens subsidies. Dit voorkwam in geen geval de onder 3. genoemde invasie.

In 450 stonden de Hunnen inmiddels onder de eenhoofdige leiding van Attila. Deze doorzag de West- en Oost-Romeinse diplomatie volkomen, zoals blijkt uit het verslag van een Byzantijns gezantschap (448).

In dat jaar besloot hij plotseling zijn plundertochten in het oosten te staken en zich op het westen te werpen.

Aëtius slaagde erin een bondgenootschap tot stand te brengen met de Visigoten. Hij bracht de Hunnen in 451 een nederlaag toe op de Catalaunische velden (Midden-Frankrijk), maar voorkwam niet dat Attila ongehinderd kon terugkeren naar zijn residentie in Pannonië.

In 452 wendde Attila zich naar Italië en maakte zich meester van het noordoosten. De traditie wil dat een aantal bewoners van dit gebied gevlucht is naar ontoegankelijke eilandjes voor de kust. Zo zou Venetië ontstaan zijn.

De Hunnen wilden verder trekken en Rome plunderen, maar moesten dit plan opgeven vanwege het uitbreken van een besmettelijke ziekte en gebrek aan proviand. Tijdgenoten hebben deze uitredding toegeschreven aan de overredingskracht van paus Leo de Grote. Latere schrijvers vertelden, dat Attila achter de paus de engel Michaël had zien staan, die hem met het zwaard bedreigde als hij niet gehoorzaamde.

In 453 stierf Attila als gevolg van overmatig drankgebruik.

4. De Grote Volksverhuizing

De macht van het Hunnenrijk was daarmee gebroken, maar Attila liet een blijvende indruk na. "Waar zijn paard de hoef had neergezet, groeide geen gras meer", zei men. 'De gesel Gods' noemde een onbekende kroniekschrijver uit de negende (!) eeuw hem. Latere schrijvers zagen in andere steppenvolken met angst de terugkerende Hunnen. De Magyaren danken hieraan de onjuiste naam Hongaren.

6. Het einde van het West-Romeinse rijk

Valentinianus 111 stierf in 455. Hij werd opgevolgd door een reeks totaal onbetekende keizers, terwijl Germaanse aanvoerders aan de touwtjes trokken. In 476 eiste één van hen, Odoacer, land en geld voor zijn troepen. Toen het te lang duurde naar zijn zin, zette hij de jonge Romulus Augustulus af en benoemde geen nieuwe keizer meer. In plaats daarvan liet hij zichzelf tot koning uitroepen en stuurde de tekenen van de keizerlijke waardigheid naar keizer Zeno te Constantinopel.

Hij liet hierbij verklaren dat er geen behoefte was aan twee keizers. Zeno aanvaardde de keizerlijke waardigheid, zonder de illusie te koesteren daarmee enig gezag te verwerven in het westen.

Het West-Romeinse rijk bestond niet meer. Het werd nauwelijks opgemerkt.

Het Oost-Romeinse rijk hield nog bijna 1000 jaar stand, tot 1453. Wel raakten oost en west volledig van elkaar gescheiden door de zegetocht van de islam (waarover later).

NA DE VOLKSVERHUIZING

1. De Friezen

Nog in de laatromeinse tijd kende het Fries-Groningse terpengebied een behoorlijke welvaart. Wel moesten de terpen steeds verhoogd en uitgebreid worden vanwege de stijging van de zeespiegel.

Omstreeks 400 vond er een invasie plaats van Angelen en Saksen. Een aantal boerderijen is ongetwijfeld in vlammen opgegaan, zoals op de al eerder genoemde terp te Ezinge, maar de bevolking is zeker niet stelselmatig uitgemoord.

De meeste invallers zijn verder getrokken, versterkt met Friezen, en zijn vanuit Zeeland en Vlaanderen overgestoken naar Brittannië.

Anderen hebben zich waarschijnlijk vermengd met de oorspronkelijke Friezen. Hieruit zijn dan de huidige Friezen gesproten. Ook naar het zuiden hebben ze hun macht uitgebreid, nu de Romeinen er niet meer waren om dat te beletten.

Friezen woonden langs de Noordzeekust vanaf het Zwin in Vlaanderen tot aan de monding van de Wezer.

Uiteraard was er geen sprake van een eenheid. De verschillende koningen waren niet veel meer dan opperbevelhebbers in oorlogstijd. Iedere nederzetting leefde waarschijnlijk op zichzelf. Contacten zullen er alleen op handelsgebied zijn geweest. Oorlogvoering was voor een bepaald gebied een gemeenschappelijke zaak.

De omstreeks 600 opgetekende Lex Frisionum (het Friese gewoonterecht) spreekt over de zeven Friese zeelanden. Waar die precies gelegen hebben, of hoe de grenzen gelopen hebben is niet bekend.

Ook Utrecht werd aangeduid als liggend in de Friese landen en vormde later een twistappel met de Franken.

Het hele kustgebied onderhield nauwe betrekkingen met Brittannië. Aan beide zijden van de Noordzee werd dezelfde taal gesproken (zie onder 2. De Saksen). Er kan zelfs gesproken worden van een Germaanse Noordzeebeschaving.

De Friese handel bloeide. Men vond de Friezen in Keulen en in de Elzas, waar ze timmerhout, koren en wijn ruilden tegen wol en zuivel. In Londen haalden ze tin, lood en slaven. De landen rondom de Oostzee leverden pelzen en barnsteen. Een belangrijk artikel was ook toen al het Vlaamse laken (pallia).

Toen later Karel de Grote een vorstelijk geschenk wilde zenden aan zijn bondgenoot Haroen-al-Raschid, de kalief van Bagdad, koos hij juist dit laken. Koninklijker gift was in zijn landen niet te vinden.

2. De Saksen

Volgens de traditionele opvatting zouden de Saksen, die hierboven al ter sprake zijn gekomen, zich in het oosten van het huidige Nederland gevestigd hebben. Dit beeld verdient wel wat bijstelling.

Al in de derde eeuw stonden de Saksen bij de Romeinen bekend als woeste zeeroovers, die ook de rivieren onveilig maakten.

Omstreeks 400 is, zoals vermeld, een deel van de Saksen naar Brittannië vertrokken. Op doortocht door Friesland is een aantal van hen daar blijven wonen.

Uit niets blijkt, dat de invasie zich heeft uitgestrekt tot Oost-Nederland. De meeste Saksen zijn uiteindelijk blijven wonen op hun voorvaderlijke gronden in Noordwest-Duitsland. Wel hebben ze in de daaropvolgende eeuwen hun invloedssfeer uitgebreid. Omstreeks 765 wordt de IJssel de grens tussen het gebied van de Franken en dat van de Saksen genoemd. Toch zijn de autochtone bewoners waarschijnlijk gewoon in hun gebied blijven wonen. Benamingen als Saksische boerderijen en Saksisch aardewerk zijn misleidend, omdat ze door latere geleerden aan lokale verschijnselen, die zij ten onrechte als Saksisch beschouwden, gegeven zijn.

3. De Franken

De Franken vormden waarschijnlijk een samensmelting van enkele andere Germaanse stammen: Sicambren, Bructeren, Tencteren en misschien ook Bataven.

In het midden van de derde eeuw duikt hun naam voor het eerst op. De Franken staken toen bij Keulen de Rijn over en trokken plunderend door Gallië. Toen onder keizer Diocletianus het rijksgezag weer gestabiliseerd was, horen we van twee verschillende groepen Franken: de Ripuariërs, die in de buurt van Keulen woonden en de Saliërs, die omstreeks 300 in de Betuwe woonden. In 358 kregen de laatsten van keizer Julianus de Afvallige toestemming om in Toxandrië (Brabant) te wonen, omdat het land tussen de rivieren bijna onbewoonbaar werd door stijging van de zeespiegel.

Beide groepen werden door de Romeinen ingeschakeld bij de grensverdediging. Toen in 406 Germaanse stammen Gallië binnenvielen en leegplunderden, verlieten de Saliëse Franken Toxandrië en drongen op naar het zuiden, waar ze zich vestigden in de streken rond Doornik en Kamerijk (Noord-Gallië).

De Ripuarische Franken trokken naar het westen en gingen wonen in Limburg en Wallonië.

In 451 vochten op de Catalaunische velden groepen Franken met de Romeinen mee tegen de Hunnen.

4. Clovis

In 481 kwam te Doornik de Frank Clovis (Chlodovech) aan de regering. Aan de naam Chlodovech is de naam ontleend, die zoveel roemruchte Franse koningen hebben gedragen, namelijk Lodewijk.

4. De Grote Volksverhuizing

Tijdens zijn regering wist hij de alleenheerschappij over alle Franken te verkrijgen door alle andere koningen, die trouwens meestal zijn verwanten waren, uit te roeien. Het begrip 'koning' moet hier wel met de nodige voorzichtigheid gehanteerd worden. Deze koningen stamden weliswaar uit een vorstelijk geslacht, maar ze waren toch meer te beschouwen als leiders van een comitatus, een groep gewapenden, die zich bij een oorlogsleider (Heerldinig) aansloot en deze trouw volgde (zie hoofdstuk 2). Zo kenden de Franken aanvankelijk meerdere Heerldinige, maar kwam Clovis uiteindelijk als 'sterke man' naar voren.

Rond 500 moest Clovis zich verweren tegen de van het oosten uit opdringende Alamannen. Volgens Gregorius van Tours (gestorven in 594) heeft hij, toen tijdens een veldslag de situatie kritiek werd, de God van zijn Bourgondische vrouw Clothilde aangeroepen. Na de behaalde overwinning meldde hij zich met enkele duizenden krijgers bij Remigius, de bisschop van Reims, om zich te laten dopen. Dit betekende, dat hij in tegenstelling tot alle andere Germaanse stammen niet tot het arianisme (de godsdienst van zijn vrouw Clothilde) overging, maar tot het orthodoxe christendom. De overeenkomst met het verhaal van Constantijns bekering is groot, alhoewel de gang van zaken niet onmogelijk is.

Toch heeft er berekening gezeten achter Clovis' beslissing om tot het christendom over te gaan. "Als gij handelt in overeenstemming met uw bisschoppen, zal het aan uw autoriteit onderworpen gebied zich daarbij wel bevinden", had Remigius hem al bij de aanvaarding van zijn regering geschreven.

Dat was in feite een aanbod tot een bondgenootschap tussen kerk en koning en door zijn doop heeft Clovis dit bondgenootschap aanvaard. Door het verwerven van de steun van de kerk heeft hij het enig levensvatbare koninkrijk in het westen kunnen stichten. Het was een koninkrijk met een op Romeinse leest geschoeide bestuursinrichting. Op kerkelijk gebied maakten Gallo-Romeinen de dienst uit. In de hele zesde eeuw heeft geen enkele Germaan het tot bisschop gebracht.

5. De Merovingen na Clovis – De Karolingen

Na de dood van Clovis in 511 werd zijn rijk verdeeld onder zijn vier zoons. Er ontstonden toen Merovingische rijken als Austrasië in het oosten en Neustrië in het westen. Pas Dagobert (629-639) kon zich weer koning noemen over het hele Frankrijk. Hij drong door tot Utrecht, waar hij een christelijk kerkje liet bouwen.

Langzamerhand ging de macht van de Merovingen over in de handen van hun hofmeiers, mannen uit de hoge adel, die het paleis en het vorstelijk vermogen beheerden. In Austrasië kwam deze waardigheid in erfelijk bezit van het geslacht van de Karolingen. In deze tijd van interne machtsstrijd sloegen de Friezen hun slag, door omstreeks 650 het gebied bij de grote rivieren te veroveren.

In 687 versloeg de hofmeier van Austrasië, Pippijn II, zijn collega uit Neustrië, waardoor hij de macht kreeg over het hele Frankrijk. Kort daarna versloeg Pippijn de Friese koning Radbod bij Dorestad, waardoor het gebied tot aan de Oude Rijn onder Frankisch gezag kwam.

Antwoorden Basis

Verwerking

1. 2-4-1-3.
2. De zeven Friese zeelanden.
3. Stippels: Friezen=rood. Schuine arcering: Saksen=groen. Verticale arcering: Franken=geel.

Friesland en Zeeland hebben in hoofdstuk 2 geen eilanden.
Texel hoorde in hoofdstuk 2 bij het vasteland.
Almere/Flevomeer ziet er anders uit.

Extra

1. Wanneer de keizer en een generaal met zichzelf bezig zijn, kunnen zij het land niet verdedigen tegen vijanden.
2. Mensen die spullen vernielen. Wanneer het niet je eigen spullen zijn, beschadig je andermans eigendommen. Wanneer het wel van jezelf is, misbruik je Gods gaven. Zie vraag en antwoord 110 Heidelbergse Catechismus.
3. Zie de actualiteit. Soms naar een ander gebied in het eigen land, soms naar het buitenland.
4. Het volk Israël. Zij zondigden tegen Gods geboden: afgoderij en het ontheiligen van de sabbat.
5. Dat God volken straft door middel van een mens.
6. Omdat hun koning zich liet dopen.
Hij laat daarmee zien dat hij bij de kerk wil horen. Hij neemt de christelijke godsdienst aan en wil een christelijk leven leiden. (vrij uit de aanspraak tot de volwassene van het doopsformulier).
7. Vraag 74.
Besnijdenis.